

Zsinka László
A középkori japán történelmi fejlődés
jellegzetességeihez

Kínai államminták

A japán civilizáció sajátos helyet tölt be a kelet-ázsiai térségben. Míg a Kínával szomszédos országok általában a kínai civilizáció tágabb övezetébe tartoznak, s különféle módokon átvették és alkalmazták a kínai kulturális és államszervezési mintákat, addig a japán civilizáció Kínához képest önállóan és egészen másnak tűnik. Holott eredetileg Japán is adaptálta a kínai állammintákat. A szigetországot is a kínai jellegű állam és kultúra vonásai határozták meg korai története során. A Kr.u. 1. évezred vége felé bontakozott ki az a hosszadalmas és bonyolult folyamat, aminek eredményeként a japán civilizáció kínai alaprétegen kialakult az attól eltérő sajátos vonások együttese. Ezért a japán civilizációt leírhatjuk úgy, mint az eredeti kínai sajátosságoktól eltávolodó társadalmat, aminek következtében a változások és „mutációk” nyomán jószerével új civilizáció bontakozott ki. Ennyiben Japán egyértelműen elkülöníthető a kínai civilizáció tágabb értelemben vett kelet-ázsiai övezetétől.

Az őstörténet során a japán szigetek benépesülése valószínűleg több hullámban a szárazföld felől következett be. A szigetek legkorábbi lakói északra szorultak a kelet-ázsiai kontinens felől érkező csoportokkal szemben. Az első állam kialakulása – a jamato állam – a kínai államiság hosszú évezredekre visszanyúló előzményeihez képest viszonylag későn ment végbe. A kínai államszervezés irányába ható tendenciák a Kr.u. 1. évezred második felében bontakoztak ki igazán. A Kr.u. 646-os Taika-reform arra

törekedett, hogy visszaszorítsa a vidéki arisztokrácia hatalmát. Eddig a földművesek elsősorban a nemességtől függtek, most viszont megkísérelték megvalósítani a teljes értelemben vett állami földtulajdont. Ennek az volt a következménye, hogy az állam a földeket parcellák formájában adta ki művelésre a parasztoknak. A földművelők ettől kezdve a központi hatalomnak adóztak. Az állam élén álló császár körül erőteljes központi bürokrácia jött létre, amely jellegét tekintve eltért a nemesi földbirtokos elittől. A hivatalnokszerkezet a kínai állam bürokráciájára emlékeztetett. A császár az államapparátus élén szakrális szerepet is betöltött. A kora középkori japán állam nagymértékben emlékeztetett a kínai Tang-állam sajátosságaira.

A kínai államminták felbomlása és a feudalizálódás

A központosított politikai struktúrák felbomlása már az ezredforduló előtt megkezdődött. A földbirtokosok és a buddhista kolostorok egyre több privilégiumot szereztek a központi hatalommal szemben. A japán társadalom „feudalizálódása” az ezredfordulón több vonatkozásban is emlékeztet a nyugat-európai folyamatokra. A magántulajdonná alakuló vidéki nagybirtokokat hívták *sóennek*. Az ezeket irányító földbirtokosok a kialakuló katonanemességből (*busi*) magánhadseregeket szerveztek. Ezek a katonai erők eredményesen korlátozták a központi hatalmat. A császár székhelyén, Kiotóban a központi bürokrácia örököséként egyelőre megmaradt az udvari arisztokrácia (*kuge*) szerepe, de vidéken az uralkodó mindinkább elvesztette hatalmát. Sőt a nagybirtokosok magánhadseregeikkel eredményesen avatkoztak be a fővárosban zajló politikai küzdelmekbe. Az ezredforduló után egyre inkább elhalványodtak a kínai államszervezési minták. Japán a politikai szétagolódás útjára lépett, amelynek ereje és mélysége vezetett oda, hogy a szigetország egyre inkább eltávolodott a kínai civilizációs örökségtől.

A középkorban zajló társadalmi-politikai átalakulások fontos mozzanata volt a *sógunátus* intézményének létrejötte. A Kr.u. 12. század végén létrejövő Kamakura-sógunátus alatt is fennmaradt a császári dinasztia és udvar, sőt bizonyos mértékig a *kuge* is megőrizte szerepét. A hagyományos császári bürokráciához képest azonban a hatalom súlypontja az országot irányító katonai vezető, a sógun kezébe ment át. Ettől fogva Japánban a császár és a sógun egyfajta „kettős hatalmat” tartottak fenn, ahol a császár szerepe egyre inkább szakrális és ceremoniális cselekményekre korlátozódott, illetve formálisan ő nevezte ki a sógunt. A sógunok körül létrejövő hatalmi központ gyakorlatilag átvette az ország irányítását. A Kamakura-sógunátus a régi közigazgatással párhuzamosan új katonai igazgatást hozott létre. A sógunok katonai erejét jelentős számú személyes vazallusuk biztosította. A sógunok elsősorban őket bízták meg a vidéki tartományok irányításával. A kinevezett katonai kormányzók és apparátusuk mellett továbbra is fennmaradt a régi típusú udvari arisztokrácia.

A sógunok által kiosztott földbirtokok a Kamakura-korszakban már a katonai szolgálatért átadott földbirtok kezdetleges formáját jelentették, amit leginkább a nyugat-európai beneficium-rendszerhez hasonlíthatunk. Ez a fejlődési folyamat vált teljessé az Asikaga-sógunátus idején a Kr.u. 14. században. Ebben a korszakban a japán társadalom „feudalizációja” jelentős mértékben előrehaladt. A katonai földbirtokos elit

és irányítója a sógun egyrészt korlátozta a császári udvar hatalmát, másrészt megteremtette a paraszti rétegek alávetésének korábbiánál hatékonyabb formáit. Az Asikaga-sógunátus székhelye már a császári udvar mellett Kiotóban volt, ami együtt járt az uralkodó és a *kuge* hatalomtól való megfosztásával. Ettől fogva a császár és a kínai államszervezési elvek maradványát jelentő közigazgatás végleg elvesztette befolyását. A tartományok katonai kormányzóinak szerepe értékelődött fel, akik a Kamakura-korszakhoz képest a sógunnal szemben is jóval nagyobb önállóságot értek el. Az Asikagák egyfelől formálissá tették a császárok hatalmát, másrészt maguk is meghátráltak az önállósuló nagyhűbéresek nyomásával szemben. Az Asikagák hatalma jóval kisebb volt, mint a Kamakura-sógunátusé. A feudális szétagulódás anarchikus tendenciái a Kr.u. 14. századra tovább erősödtek.

Kivételes földrajzi helyzetéből adódóan Japánban a politikai központosítás nem vált külső kényszerré. Mivel a szigetországnak nem kellett számolnia folyamatos külső támadásokkal határain, „megengedhette” magának a politikai szétagulóságot. A Japánt érő külső kihívások között szokás megemlíteni a mongol-kínai inváziót, amely inkább kivételnek tekinthető. A Kr.u. 13. század második felében Dzsingisz kán utódállamát képező mongol-kínai állam Kubiláj kán uralkodása alatt tett kísérletet Japán elfoglalására. A hőiesen harcoló szamuráj katonák addig tartóztatták fel a partszálló inváziós hadsereget, amíg végül az érkező vihar tönkretette a mongol-kínai flottát. Japán képes volt megőrizni függetlenségét, és szigetország jellege azt is lehetővé tette, hogy az ázsiai kontinenstől bizonyos mértékig elkülönülve saját fejlődési útját járja. Ennek egyik legfontosabb vonása a központi hivatalnokállam megszűnése és a sajátos japán feudalizmus kialakulása volt.

Japán földrajzi különállása a középkorban nem jelentett elszigeteltséget. Már a Kr.u. 1. évezredben megjelent a szigetországban a buddhizmus. A középkorban létrejövő hatalmas buddhista szerzetesrendek egyre több privilégiumra tettek szert az állammal szemben. Az árasztásos rizstermelés, mint a kelet-ázsiai térség egyik legjelentősebb újítása a Kr.u. 1. évezredben nemcsak a Sung-kori Kína felvirágzását alapozta meg, hanem a délkelet-ázsiai szigetvilágon túl Japánban is elterjedt, és jelentős mértékben növelte a földművelés hatékonyságát.

Japán és az európai feudalizmus

A középkori japán mezőgazdaság elsősorban a rizstermelésre épült, s ebből eredően több vonatkozásban is eltéréseket mutat a nyugat-európai földművelési rendszerektől. Leginkább a kínai mezőgazdasághoz lehet hasonlítani, amennyiben itt is háttérbe szorult az állattenyésztés. Nyugat-Európában a két- illetve háromnyomásos rendszerek fenntartották a talajpihentetés különféle formáit, és az összes földet sohasem művelték meg egyszerre. Ehhez képest Japánban a rizstermelés intenzív formái – már ahol meghonosodtak – magas termésátlaggal és kisméretű paraszti parcellákkal jártak együtt. A rendelkezésre álló területeket folyamatos művelés alatt tartották. A fejlett művelési formák a kínai rizstermeléshez hasonló módon viszonylag nagy népsűrűséget eredményeztek. A paraszti rétegek beszolgáltatási kötelezettségei az Asikaga-

korszakban a földbirtokos elit megerősödésével növekedtek, és ezzel párhuzamosan a földművesek szabad mozgása is egyre korlátozottabbá vált.

Amennyire az eltérő vonásokat szükséges kiemelni a nyugat-európai és a japán mezőgazdasági rendszerek között, annyira hasonló vonásokkal találkozunk a katonai földbirtokos elit sajátosságait illetően. A kora középkori Nyugat-Európában is vidéki katonai arisztokráciával találkozunk, amely eltért a bizánci birodalom, vagy a kínai császárság „civil” bürokráciájától. A nyugat-európai fejlődés annyiban az iszlámra is emlékeztet, hogy a katonai és a szakrális elit között bizonyos mértékű hatalommegosztás jött létre. A keresztény egyház és a világi földbirtokos nemesség közötti egyensúly a nyugat-európai fejlődés egyik fontos összetevője volt. Ilyen jellegű kettősség a japán társadalmat sohasem jellemezte, mert a vallási-egyházi elit nem tett szert erőteljes pozíciókra. Ugyanakkor az iszlám világban soha nem került sor a közhatalom olyan mértékű „privatizációjára”, ami a kora középkori Nyugat-Európában és Japánban megfigyelhető volt. Az iszlám országokban is érzékelhető volt bizonyos történelmi korszakokban a kormányzat meggyengülése, de ez sohasem vezetett oda, hogy az állam közjogi képletét magánjogi természetű hűbéri viszonyok helyettesítették. Nyugat-Európában viszont a hűbéri társadalom egyik legfontosabb jellemzője az volt, hogy végbement az állam „privatizációja”, s a japán feudalizmus fejlődése bizonyos mértékig emlékeztet a nyugat-európai jellegzetességekre. Hasonló vonásnak tekinthető az is, hogy a szamuráj katona a japán hűbéri rendszerben is gyakran földet kapott cserébe a katonai szolgálatért. Ehhez képest egyes iszlám országokban az is megfigyelhető – például a kora újkori mogul Indiában –, hogy az államnak nyújtott szolgálatért viszonzásul a katona-tisztviselő akár egy útvám jövedelmét is megkaphatja. Viszont a földadomány összekapcsolása a katonai szolgálattal jellegzetes nyugat-európai és japán vonásnak tekinthető. De a japán feudalizmus több vonatkozásban eltért a nyugat-európai hűbériségtől. Egyrészt nem alakult ki többlépcsős hűbérúr-vazallus viszony. Másrészt a hűbérúr és vazallusa közötti kapcsolat inkább patriarchális jellegű volt – a hűbérúr úgy tekintett hűbéresére, mint háza népére –, míg Nyugat-Európában a vazallus és ura közötti viszonyt szerződésben megszabott jogi természetű kapcsolat szabályozta, ahol megőrződtek az alávetettség mellett érvényesülő emberi méltóság elemi formái. Tehát a japán hűbériség több vonatkozásban is hasonlított az európai feudalizmusra, de fontos eltérésekkel is találkozunk.

A középkori Japán és Nyugat-Európa között további hasonló vonásnak tekinthető a központi hatalom meggyengülése és a politikai széttagoztság erőteljes mértéke. A császári hatalommal szemben megjelenő *sógunátus* – amely az Asikaga-korszakban maga is meggyengült a földbirtokos elittel szemben – jól érzékelteti ennek a folyamatnak az előrehaladását. Bizonyos, hogy Japán esetében – Kínától eltérően – nem beszélhetünk a „birodalmi reflex” működéséről. A politikai széttagoztság időszakait nem követte periodikus jelleggel az újra megerősödő központi állam, amely az egyesítés révén hatékony bürokráciára tett volna szert, és képes lett volna a japán civilizáció egészét egyetlen politikai keretbe foglalni. Japán esetében a kínai államszervezési elvek bukása után hosszú ideig nem került sor újabb egységállam kialakulására. Ennyiben a helyzet megint a középkori Nyugat-Európa fejlődésére emlékeztet, ahol a nyugat-római birodalom bukása után jószerevel nem jött létre a civilizáció egészét egyetlen politikai keretben átfogó birodalom.

A központi hatalom gyengesége a japán középkorban néhány olyan további jelenség kialakulásához vezetett, amelyek távolról a középkori európai társadalomra emlékeztetnek. Fokozatosan létrejöttek Japán nagy kereskedővárosai, ahol az iparos és kereskedő céhek valamennyire a középkori európai városokra hasonlítottak. Japán történetében fontos szerepet játszott a felemelkedő kereskedő osztály (bár a sikeres 19. századi gazdasági modernizáció elsősorban nem ebből a társadalmi rétegből indult ki).

A feudális anarchia a Kr.u. 15. században elérte a mélypontot. Az úgynevezett Ónin-háborúk kitörése kiteljesítette a szétagulódás tendenciáit. A zűrzavaros harcok időszakában korábbi birtokosok tűntek el és újak emelkedtek fel. A belháborúk eredményeként a 16. század elejétől kialakuló a nagybirtokok a földbirtokosok teljes jogú tulajdonává váltak. Az ország területén mintegy 1500 zárt uradalom jött létre, amelyek urai, a *daimjó*k teljhatalommal bírtak területük felett. Birtokaikon szabadon rendelkeztek hűbéreseikkel és földjeikkel. A központi hatalom gyakorlatilag megszűnt létezni. A megosztottság mértéke miatt a fejlődés útja már csak „felfelé” vezethetett. Nem véletlen, hogy a Kr.u. 16. század második fele a nagy országegyesítők – Nobunaga, Hidejosi, Tokugava Iejaszu – korszaka volt a japán történelemben.

Bibliográfia

Anderson, Perry (1974): *Lineages of the Absolutist State*. NLB, London

Anderson, Perry (1989): *Az abszolutista állam*. Gondolat, Budapest

Duus, Peter (1969): *Feudalism in Japan*. Alfred Knopf, New York

Jeffrey P. Mass (ed.) (1999): *The Origins of Japan's Medieval World: Courtiers, Clerics, Warriors, and Peasants in the Fourteenth Century*. Stanford University Press, Stanford

Hall, John Whitney (1966): *Government and Local Power in Japan 500-1700*. Princeton University Press, Princeton

Hall, John Whitney (1970): *Japan from Prehistory to Modern Times*. Weidenfeld and Nicolson, London

Kidder, Edward (1987): *Az ősi Japán* (A múlt születése). Helikon Kiadó, Budapest

Sansom, George (1958): *A History of Japan to 1334*. Stanford University Press, Stanford
The Cambridge History of Japan. Volume 2. Heian Japan (1999): Cambridge University Press, Cambridge

Totman, Conrad (2006): *Japán története*. Osiris, Budapest